

Makt eller vanmakt?

Michel Foucault tillskrivs ofta hela äran av att ha avslöjat kroppen och könet som kulturella fenomen. Men feministiska teoretiker hade redan tidigare varit inne på samma tankebanor. Deras upptäckter kan fungera som garantier mot ett okritiskt övertagande av Foucaults resonemang.

She loved him in theory. But how could she find a place for him in practice? ¹

Många, om inte de flesta, historiska och sociologiska undersökningar av sexualitet innehåller idag hänvisningar till Foucault. Författaren nöjer sig ofta med att konstatera att hon/han gör en diskursanalys, att han/hon analyserar sexualiteten som en social konstruktion, att hans/hennes studie är Foucault-inspirerad, men gör aldrig klart för läsaren exakt vad detta teoretiska perspektiv innebär. "Teorierna och begreppen torkar ihop till ord som skramlar runt på kultursidorna och i trebetygsuppsatserna", skriver Donald Broady om den svenska receptionen av "en liten skara parisiska tankehjältars bedrifter".² Beskrivningen passar väl in på en del av den Foucault-inspirerade könsforskningen i Norden.

I sin artikel "Nytan och skadan av fransk diskursteori" listar Nancy Fraser fyra fenomen – alla inbördes förbundna – som hon menar att diskursteori kan hjälpa oss att förstå. Frasers perspektiv är feministiskt och hennes punkter handlar uttryckligen om diskursanalysers tillämpbarhet i könsforskningen.³

För det första menar hon att diskursteori kan hjälpa oss att förstå hur människors sociala identiteter formas och förändras med tiden. För det andra kan den hjälpa oss att förstå hur sociala grupper i betydelsen kollektiva aktörer skapas och upplöses under ojämlika villkor. För det tredje kan en diskursteori belysa hur dominerande samhällsgruppers kulturella hegemoni upprätthålls och ifrågasätts. För det fjärde kan teorin sprida ljus över ut-

sikterna för frigörande social förändring och politisk praktik.

Jag ska i det följande beskriva de tre första punkterna och diskutera en del nyare köns-teoretisk Foucault-litteratur utifrån dem. Jag koncentrerar min genomgång till litteratur som utkommit efter Diamond & Quinbys "klassiker" *Feminism and Foucault: Reflections on Resistance* ⁴.

Grundtanken bakom den första punkten ovan är att sociala identiteter utgörs av betydelsekomplex, av nätverk av tolkningar. Social könsidentitet t ex produceras och reproduceras genom historiskt specifika praktiker och kan inte analyseras som ett statiskt och essentialistiskt fenomen. Den andra punkten innebär att formeringen av sociala grupper framskrider genom strider om samhällsdiskursen. Människor samlas och inordnar sig som kollektiva sociala agenter och denna inordning är mättad med diskursiva element. Den tredje punkten handlar om att makten upprätthålls genom samhällets "doxa" eller den allmänna uppfattningen, dvs den fond av självklara beskrivningar som fastlägger vad den sociala verkligheten är.

Konstruktivismen ingen ny infallsvinkel

Foucaults analyser av sexualitet som en social konstruktion har varit en viktig inspirationskälla för könsforskningen. Att kön och sexualitet – feminitet, maskulinitet, heterosexualitet, homosexualitet, prostitution – med fördel kan studeras som kulturellt formade fenomen har påvisats i många undersökningar.

Nina Sandström, *Makt*, massivt gjutjärn, 1995.

I sin artikel "Feminism, Foucault and the politics of the Body" konstaterar Susan Bordo att Foucault ofta utnämns till den självklare upphovsmannen bakom idén om kroppen och sexualiteten som socialt konstruerade fenomen⁷. Men var han verkligen först? Bordo analyserar både äldre och nyare feministiska texter och påvisar att teorin om kroppen och könet som sociala konstruktioner har ett par hundra år på nacken. Ett utmärkt exempel är "The Docile Body" där Mary Wollstonecraft redan 1792 uttryckligen beskrev kvinnokroppen som en kulturell produkt:

In our culture, not one part of a woman's body is left untouched, unaltered. No feature or extremity is spared the art, or pain, of improvement⁸.

Ett nyare, men också klassiskt exempel på teorier om kön som social konstruktion är Simone de Beauvoirs *Le Deuxième Sexe*.⁹ Ett av huvudbudskapen i Beauvoirs bok var ju att

kvinnokönet inte är något man föds till, utan "det kvinnliga" och "det feminina" är sociala konstruktioner. Beauvoir tog kraftigt avstånd från biologiska, "reduktionistiska" förståelsemodeller.

Dagens könsforskare är uppenbart blinda för dessa inslag i feminismens historia då de beskriver den konstruktivistiska infallsvinkeln som ny. En avmystifiering av könets naturlighet och politiska oskyldighet har alltid stått högst på den feministiska agendan och kan därför inte tillskrivas en enda manlig "parisisk tankehjältes" bedrifter. Susan Bordo gör på denna punkt en kritisk självanalys och konstaterar att också hon betraktade konstruktivismen som en definitiv nyskapelse i könsforskningen i början av 1980-talet då Foucaults *Histoire de la sexualité* erövrade den akademiska världen.⁸ Tesen om den socialt konstruerade sexualiteten mottogs då med acklamation trots att 1960- och 70-talens feministiska litteratur innehållit samma huvudbudskap. I bok

efter bok hade feminister hävdad att människokroppen är kulturellt och politiskt definierad och att den har formats historiskt genom disciplin och kontroll.⁹ Att det fanns ett släktskap mellan dessa feministiska texter och de insikter Foucault erbjöd uppmärksammades emellertid inte. På sin höjd kunde de anglosaxiska Foucault-kommentatorerna gå med på att Herbert Marcuse i sin bok *One Dimensional Man* opererat med ett konstruktivistiskt libido-begrepp,¹⁰ men att stort sett hela den feministiska litteraturen gjort detsamma var det ingen som nämnde.¹¹

Det fanns emellertid flera förklaringar till det entusiastiska Foucault-mottagandet bland feminister under 1980-talet. Foucaults texter kunde, i motsats till de tidigare feministiska texterna, erbjuda en teoretisk referensram och en analytisk begreppsapparat. 1970-talets feministiska analyser av kön och sexualitet var – hur konstruktivistiska man än idag kan hävda att de var – i allmänhet inte teoretiska. De var empiriska och deskriptiva, polemiska och politiska och hade som mål att avslöja och fördöma ojämlikhet och förtryck. Som byggstenar i en teoretisk feministisk tradition var de dock otillräckliga.

En annan förklaring till det konstruktivistiska perspektivets genomslagskraft var att det tycks ha sammanfallit med ett generationsskifte i könsforskningen. Dagens Foucault-inspirerade feminister är ofta kritiskt inställda till den typ av forskning kring makt och sexualitet som gjordes under 1970-talet. Det var feministiska undersökningar som – implicit eller explicit, hävdar kritikerna – byggde på en modell av patriarkatet som ett absolut och universellt fenomen. Det var forskning där könsrelationerna teoretiserades som relationer mellan förtryckare och förtryckta, mellan våldsutövare och offer. Det var teoretiska modeller där män, i kraft av sin könstillhörighet, alltid hade makt medan kvinnor alltid var maktlösa. För forskare som letade efter mindre essentialistiska förståelsemodeller kom Foucaults analyser av sexualitet och makt att erbjuda ett välkommet alternativ. Foucault bidrog därmed till en splittring, eller åtminstone en kritisk självrannsakan, inom könsforskningen.

Har genusbegreppet någon framtid?

Frågan är vad denna feministiska självrannsakan egentligen har betytt för den konstruktivistiska forskningen om kön och sexualitet, och vilka konsekvenser den har haft för teoretiseringen kring begreppsparet kön/genus. På ett mera överordnat plan har de nya strömningarna inom könsforskningen inneburit ett avståndstagande från tidigare "monokausala" teorier om orsakerna till kvinnors underordning. Alla de centrala feministiska texterna har utsatts för en kritisk (och kanske inte alltid rättvis) granskning. Shulamith Firestones postulat att de biologiska könsskillnaderna är orsaken till all ojämlikhet mellan män och kvinnor har klassificerats som essentialistisk.¹² 1970-talets antropologiska teorier om att förklaringen till kvinnors underordning låg i den socialt konstruerade skiljelinjen mellan privat och offentligt har ansetts vara förenklade och okänsliga för historiska och kulturella variationer.¹³ 1980-talets teorier om att kärnan i kvinnoförtrycket finns i parförhållanden/familjeliv och i kvinnors reproduktiva ansvar har stämplat som reduktionistiska. Huvudinnehållet i den konstruktivistiska kritiken av det feministiska tankegodset från 1970- och 80-talen har varit att dessa förklaringsmodeller bygger på generaliseringar och på problematiska begrepp och dikotomier som "patriarkat", "privat-offentligt", "manligt-kvinnligt".

En ny generation av könsforskare har i dialog och ibland konflikt med den sk standpoint-feminismen försökt vidareutveckla Foucaults begreppsapparat i konkreta, icke-essentialistiska analyser av kön och kropp. Detta har bl a inneburit att begreppet genus (gender) har problematiserats¹⁴. Att just genusbegreppet har blivit ett stridsäpple kan omedelbart verka överraskande. Genusbegreppet, om något, kan väl anses symbolisera insikten att kön är en social konstruktion? Genusbegreppet kunde väl vara den minsta gemensamma nämnare som förbinder standpoint-feminister och konstruktivister? Genusbegreppet kan väl användas som illustration på att tesen om kön och sexualitet som sociala konstruktioner inte (bara) har Foucault som upp-

hovsman? Genus, socialt kön som en motpol till biologiskt kön, har väl varit ett av kvinnoforskningens mest oantastliga teoretiska kärnbegrepp?¹⁵

Problemet med genusbegreppet är emellertid att det står i ett beroendeförhållande till begreppet "biologiskt kön". Begreppsparet kön-genus förefaller bygga på en dualistisk tankemodell där det biologiska, essentiella könet utgör en sorts absolut kärna, kring vilken allt det inlärdade, sociala, kulturella (dvs genus) lagras.¹⁶ Genus blir aldrig en social konstruktion i sin egen rätt, det blir snarare en tunn yta, en fernissa som lagts över det som är "reellt", nämligen individens biologiska kön. Det sociala könet blir en maskering, men bakom maskerna finns individens jag och hans/hennes könsidentitet. Detta betyder också att det kan vara svårt att hålla fast vid att genus är *en social relation*, där det som konstrueras som manligt står i ett dialektiskt förhållande till det som konstrueras som kvinnligt. Den biologiska könsvariabeln uppfattas som dikotom vilket får konsekvenser för den sociala könsvariabeln. Eller som Jane Flax uttrycker det: om män och kvinnor uppfattas som två fundamentalt distinkta biologiska kategorier kan genus inte analyseras som ett relationellt fenomen.¹⁷ Essentialismen i det biologiska könsbegreppet smittar av sig på genusbegreppet och gör att vi, i värsta fall, åter hamnar i en monokausal förklaringsmodell, där de biologiska könsskillnaderna ses som orsaken till de sociala.

Ett alternativ till detta är, enligt Flax, att dekonstruera hela kön/genus-dikotomin. Vad är det, på en given tidpunkt, i ett givet samhälle, som definieras som biologiskt givet och vad är det som uppfattas som kulturellt konstruerat? Vi lever i en värld där genus är en konstituerande social relation – och en maktrelation – skriver Jane Flax. Vad som uppfattas som anatomi, biologi, förkroppsligande, sexualitet och reproduktion måste därför också delvis grunda sig på, reflektera, berättiga (eller ifrågasätta) de rådande genusrelationerna. Med andra ord: det är inte bara så att genusystemet påverkas av biologin – biologin påverkas också av genusystemet.¹⁸

Karin Widerberg för en parallell diskussion

i boken *Forståelser av kjønn* där hon tar upp det faktum att könsforskning ofta bara handlar om kvinnor, dvs att forskningsobjektet i studierna definieras utifrån biologiskt kön.¹⁹ Hon tar upp två vanliga modeller. Antingen utgår man från antagandet att könen bara är *socialt* olika, dvs att allt det "kvinnospecifika" man beskriver är socialt konstruerat (olikheten är här både utgångspunkt och resultat eftersom det bara är kvinnor man studerar). Eller så utgår man från biologisk olikhet och studerar reproduktion, mödra-barn-relationer osv (och även här är det bara kvinnor man studerar) och underbygger därmed föreställningen att det är kvinnan som är "könet". I båda fallen bidrar forskningen till att de kulturellt konstruerade olikheterna mellan könen reproduceras – den dikotoma, biologiska könsvariabeln var ju den självklara utgångspunkten för analysen. Och i ingendera fallet utsätter man dessa könsvariationer för en ordentlig teoretisk eller empirisk granskning. Olikhet är, som Karin Widerberg skriver, bara förståelig och intressant om den studeras relationellt och det kan man knappast göra så länge könsforskning bara är kvinnoforskning.

Kroppen en kulturell produkt?

Att kön helst ska analyseras relationellt och att dikotomin biologiskt kön – socialt kön kan vara problematisk torde de flesta vara eniga om. Att det som förefaller vara biologiskt givna könsskillnader ofta kan visa sig vara kulturellt konstruerade mönster accepteras också allmänt. Oenigheten gäller snarast frågan hur långt vi kan komma i en konstruktivistisk analys av kropp och sexualitet. Finns det en gräns för det diskursiva, finns det ett prediskursivt biologiskt kön och en prediskursiv könsidentitet? Här kan man i den feministiska forskningen urskilja två teoretiska huvudspår.

Å ena sidan publiceras idag många texter där kroppen, den feminina och den maskulina, uttryckligen analyseras som en kulturell produkt, och inte som ett stabilt fundament i kontrast till allt det kulturellt relativa och institutionella "utomkroppsliga". Ett centralt exempel här är Judith Butler som i sin bok *Gender Trouble* hävdar att ett "genus-bestämt jag"

(gendered self) inte existerar, utan att detta jag bara är en serie iscensättningar. Det Butler vill komma åt är bl a myten om den redan könade kroppen och därmed också föreställningen om "subjektet" eller "the doer behind the deed". Hon upplöser distinktionen mellan biologiskt kön och socialt kön, eftersom det inte finns någon ren biologi som utgångspunkt för "det sociala." Det finns ingen essens bakom iscensättningarna.²⁰ Butler frågar sig också om inte kön/genus dikotomin är "maskulinistisk", om inte det uppstått ett osynligt likhetstecken mellan kvinnlighet och det biologiskt ursprungliga, det mystiska, essentiella könet: "Is sex to gender as feminine is to masculine?"²¹ Dikotomin faller, enligt henne, tillbaka på den klassiska distinktionen mellan mannen som kultur och kvinnan som natur.²²

Ett annat exempel är Linda Nicholson, som pläderar för en radikal dekonstruktion av genusbegreppet.²³ Problemet med begreppet är att det för många feminister bara supplerar begreppet kön, skriver Nicholson. Genusbegreppet infördes för att underminera föreställningen om kön som biologi, men kom i verkligheten att förstärka den. Det biologiska könet accepterades som ett indisputabelt faktum, en oberoende variabel i könsforskningen. Nicholson efterlyser en förståelse för att de sociala variationerna i distinktionen män/kvinnor är fundamentala. Det är inte tillräckligt med en dekonstruktion av kulturella stereotyper om "manligt" och "kvinnligt", av beteendeformer som envar kan se är socialt konstruerade. Det som behövs är en dekonstruktion av den förståelsemodell som dikterar att det biologiskt sett finns två i alla avseenden distinkta kön.²⁴

Å andra sidan är det många feministiska skribenter som finner det meningslöst att analysera kroppen som ett diskursivt fenomen. Seyla Benhabib konstaterar t ex att Butlers (jfr ovan) version av Foucaults subjektlöshet förefaller extrem.²⁵ Att urskiljningslöst skrota både subjekt och könsidentitet leder ingestans teoretiskt sett. Om det inte finns något jag, någon aktör, bakom iscensättningen, hur kan vi då överhuvudtaget tala om iscensättning? Om vi inte är annat än summan av våra handlingar och uttryck, om det inte existerar

någon prediskursivitet, hur kan "vi" då överhuvudtaget utpeka något som diskursivt? Med tanke på hur fragila och osäkra kvinnors autonomiprojekt många gånger har varit, skriver Benhabib, så förefaller denna reduktion av subjektet till bara iscensättningar att vara det samma som att göra en dygd av nödvändigheten. Istället för att okritiskt ta över en extrem lockeansk tabula-rasa modell i foucaultisk klädedräkt borde könsforskningen, enligt Benhabib, ta utgångspunkt i frågan "hur kan vi bäst analysera jaget som diskursivt konstituerat men inte diskursivt determinerat?" Kulturen "konstruerar" inte allting, kroppen är ett aktivt medium med sina egna dispositioner, som tar emot, kanaliserar eller avvisar den påverkan som kommer utifrån.²⁶

"Kön är både relation och essens"

Kate Soper är inne på samma tankegång då hon skriver att det är en sak är att hävda att kroppen och våra fysiska upplevelser är kulturellt formade och medierade, men något helt annat att uteslutande analysera kroppen som ett diskursivt fenomen.²⁷ Empiriska analyser som ignorerar kroppens pre-diskursivitet riskerar att fastna i meningslös retorik och en anti-naturalism som knappast fördjupar vår teoretiska förståelse av kön och sexualitet. Om vi uteslutande analyserar kroppen och identiteten som text faller också själva grundvalen för begreppet genus. "Det sociala" i genusbegreppet mister sin fysiska referenspunkt och blir därmed meningslöst.

Ett liknande avståndstagande till en extrem diskursivism finner man hos de norska forskarna Harriet Bjerrum Nielsen och Monika Rudberg som i sin artikel om pedagogisk könsforskning försvarar begreppet (köns)-identitet.²⁸ Bjerrum Nielsen och Rudberg menar att teorierna om identitet oberättigat utsatts för anklagelser för essentialism. Tendensten att betrakta könet som en relation – och ingenting annat – har enligt dem lett till att alla könsforskare som överhuvudtaget opererar med ett individ-/identitetsbegrepp attackeras. Kön är både relation och essens, skriver Bjerrum Nielsen och Rudberg. Att studera

kvinnors och mäns identitetsprojekt behöver inte innebära att man är ute efter Kvinnlighet och Manlighet utan att man försöker identifiera en könsspecifik individuell realitet. Det betyder inte att man tillskriver de personer man studerar en endimensionell eller motsägelselfri könsidentitet eller att man använder sig av ett totaliserande perspektiv. Jakten efter olikhet behöver inte betyda att vi fångas i en feminitets-maskulinitetsdikotomi. Kön kan dekonstrueras – och distinktionen kön/genus kan problematiseras – utan att vi behöver slopa begreppet könsidentitet, menar alltså dessa forskare.

Kan Foucaults maktbegrepp användas i könsforskningen?

En viktig del av den diskursiva forskningen om kön och sexualitet är Foucault-inspirerade analyser av makt. Det leder till frågan om Foucaults maktbegrepp är användbart i könsforskningen. Nancy Hartsock är en av dem som skarpast kritiserat Foucaults maktanalyser. En aspekt som överbevisat henne om att "Foucaults värld inte är hennes värld" är "flyktigheten" i det foucaultska maktbegreppet.²⁹ Makt är, enligt Foucault, en mångfald av relationer, makten är repetitiv och självförstärkande. Makten är inte ett "föremål" som existerar separat från relationer, utan något som ligger immanent i dem. Det finns inga högkvarter som makten utgår från, utan makten finns överallt. Och vidare, makten är alltid relationell. Där det finns makt finns det också motmakt.

Med detta alltomfattande och utflytande maktbegrepp blir det, enligt Hartsock, omöjligt att få syn på samhällets egentliga dominansstrukturer. Om makten uppfattas som "ett nätverk av makt och njutning sammanflätat i multipla knutpunkter", som Foucault beskriver den i *Histoire de la Sexualité*, kan det vara svårt att samtidigt hävda att vissa grupper i samhället är mera förtryckta än andra. Det blir också omöjligt att se varifrån makten egentligen kommer och vilka personer, vilka kategorier som utövar makt över andra. Och om man kan lokalisera de förtryckta grupperna i samhället kan man inte konkludera annat

än att dessa grupper är huvudagenter i sitt eget förtryck, hävdar Hartsock. Ty makten kommer underifrån, enligt Foucault, det existerar ingen binär opposition mellan förtryckare och förtryckta, det finns de facto inga förtryckare utan i stället makt och kunskapsdiskurser. Makten finns överallt och därför finns den ingenstans, konkluderar Hartsock och menar att Foucault-inspirerade maktanalyser riskerar att hamna i ett regelrätt "blame-the-victim" resonemang. Foucaults teorier tar inte hänsyn till att män historiskt har haft och fortsatt har mera makt än kvinnor. Kön var aldrig en relevant dimension i hans samhällsförståelse och detta gör det oerhört svårt att tillämpa hans teorier i könsforskningen.

En av de feminister som är oeniga med Hartsock i detta avseende är Susan Bordo. Hon hävdar att Foucaults opersonliga maktbegrepp inte gör makten olokaliserbar.³⁰ Det var visserligen ointressant för Foucault vilka personer som innehade makten, men hans teori indikerar klart att olika grupper i samhället är olika positionerade i maktens nätverk. Maktens nätverk är inte slumpmässigt sammansatt utan historiskt format i konstellationer och knutpunkter där vissa grupperingar, professioner, sektorer och institutioner spelar en mer central roll än andra. Foucaults maktteori och hans genealogiska analysmetod kan därför, enligt Bordo, mycket väl användas för att analysera könsspecifika dominansförhållanden. Att detta låter sig göra, och att Foucaults maktbegrepp kan vara mycket fruktbart i analysen av den själv-normalisering och själv-estetisering som bidrar till att reproducera feminitet och maskulinitet i samhället, visar inte minst Bordos egna analyser av t ex bantning och anorexia nervosa.³¹

Oenigheten kring Foucaults användbarhet i undersökningar av kön och makt följer delvis samma mönster som oenigheten kring dekonstruktionen av kön och sexualitet (jfr ovan). Foucaults maktbegrepp har först och främst intresserat forskare som letat efter ett alternativ till 1970-talets analyser av maskulin makt och feminin vanmakt. Teresa de Lauretis konstaterar att det under 1980-talet inom könsforskningen uppstod ett behov att analysera könsmakt i andra termer än som en "en-

kelriktad relation" med män som förtryckare och kvinnor som förtryckta.³² Könsmässig olikhet uppfattades inte längre som ett dualistiskt motsatsförhållande mellan manligt och kvinnligt. Den feministiska forskningen kring makt, våld och sexualitet hade, enligt dagens kritiker, hamnat i en återvändsgränd. De teoretiska maktmodeller som 1970-talets feminister återopade var både essentialistiska och reduktionistiska. Foucaults multipla maktbegrepp representerade därför ett attraktivt teoretiskt alternativ för den nya könsforskningen. Det var ett begrepp som kunde användas till att bryta upp de statiska och politiserade feministiska förståelsemodellerna från 1970-talet. De konstruktivistiska analyserna utgick alla från att makten är relationell och att den är relativ – också *innanför* kategorierna män och kvinnor – men för övrigt uppvisade de stora variationer. En fråga som infinner sig då man ser på dessa analyser är om man över huvud taget kan tillskriva Foucault-traditionen ett maktbegrepp.

Foucaults maktbegrepp inte ett – utan flera?

I en intressant artikel skiljer Monique Deveaux mellan tre olika vågor av Foucault-inspirerade feministiska maktanalyser.³³ Hennes genomgång visar att Foucaults maktbegrepp har varit skiftande, att han i olika faser av sin karriär analyserade makt och disciplin på mycket olika sätt och att detta har haft konsekvenser också för könsforskningen.

Den första vågen av konstruktionistisk könsforskning inspirerades av Foucaults texter om "homo docilis" och "biomakt".³⁴ Det maktbegrepp man här tog över var snarast ett disciplineringsbegrepp (som ju senare skulle komma att modifieras av Foucault själv). Panopticon användes i könsforskningen som en symbol på det patriarkala samhällets disciplinering och övervakning av kvinnor. Den lydiga, feminiserade kvinnokroppen, konstruerad genom stränga krav om ungdom och slankhet, betraktades som ett utmärkt exempel på vad disciplinering och konstant monitorering kan leda till. Begreppet "biomakt" användes för att analysera den statliga, medi-

cinska och sociala, interventionen i den reproduktiva sfären, bl a i analyser av hälsokontroller av gravida kvinnor.³⁵

Dessa undersökningar innehöll samtidigt, som Deveaux påpekar, en kritik av Foucault. Han anklagades för att ha använt ett maktbegrepp som ignorerar könsskillnader, något som man, enligt feministiska kritiker, inte kan göra om man väljer att placera sexualiteten i disciplineringsens centrum. Det är nästan ironiskt att Foucault ägnade sådan energi åt att analysera småpojars onani, skriver Rosi Braidotti, samtidigt som han närmast ignorerade de enorma kontroll- och disciplineringsprocesser som riktats mot kvinnors sexualitet.³⁶ Härigenom lyckades han reducera hela frågan om samhällets könsstruktur till några kortfattade, nästan ytliga resonemang. Foucault kritiserades också för att hans homo docilis-begrepp reducerar tänkande och handlande subjekt till hjälplösa offer. Trots att han förespråkade ett relationellt maktbegrepp framstod hans konkreta beskrivningar av makt och disciplinering ofta som offerbeskrivningar. Både de psykiatriska patienter han beskriver i *Histoire de la folie* och de fångar han beskriver i *Surveiller et punir* ger intrycket av att vara nog så maktlösa objekt i de expertstyrda disciplineringsystemen. Redan i den första vågen av feministiska Foucault-analyser försökte man, enligt Deveaux, nyansera detta synsätt. I analyser av kropp och sexualitet fann man det mera meningsfullt att analysera "objekten" för biomakten som aktörer och därmed som medagerande i, eller kanske motståndare till, de disciplineringsprojekt de utsätts för.

Den andra vågen av feministisk Foucault-inspirerad forskning tog, enligt Deveaux, utgångspunkt i hans begreppspar makt-mot-makt. Därmed övergav man definitivt den traditionella feministiska uppfattningen av makt som en dualistisk över-/underordningsrelation och började explicit analysera makten som en komplex och produktiv process. Detta perspektiv stod i direkt motsättning till offerperspektivet – både det man tyckte sig se i Foucaults beskrivningar av mental- och kriminalvårdens klienter och det som löpt som en röd tråd genom 1970-talets feministiska forsk-

ning. Synen på makt som en produktiv process blev speciellt tydlig hos de forskare som övertog Foucaults resonemang om makten som en relation mellan två "fria subjekt". Om frihetskriteriet inte gäller är det inte fråga om en maktrelation, enligt detta synsätt, utan om dominans, våld eller tvång. Slaveri kunde inte betraktas som en maktrelation, enligt Foucault. För att kunna tala om en maktrelation måste "subjektet" vara fritt, i betydelsen kapabelt att handla, att utöva motstånd.

Inte heller inom denna forskningsvåg var det frågan om ett okritisk feministiskt övertagande av Foucaults resonemang. Som exempel på feministisk kritik av makt-motmakt-begreppet kan man nämna Deveauxs egna invändningar. Hon har kraftigt ifrågasatt det meningsfulla i att kategoriskt skilja mellan makt och dominans. Varför skulle könsforskningen separera makt från överordning, våld och tvång, frågar hon. Vad betyder detta perspektiv t ex för förståelsen av ett fenomen som våldtäkt och andra former av sexualiserat våld? Det som är kännetecknande för exempelvis våldtäkt är ju kopplingen till könsstrukturen i samhället. Den sociala konstruktionen av manlig sexualitet har traditionellt innehållit starka associationer till både makt och dominans. Mäns sexuella frihet har ofta haft ett direkt samband med kvinnors ofrihet, maktlöshet och objektstatus, vilket inte minst har syns i prostitution och pornografi.

Makt och könsidentitet

Den tredje vågen av feministisk forskning beskriver Deveaux som centrerad kring makt och könsidentitet. Utmärkande för dessa analyser är inte bara dekonstruktion av själva könsdistinktionen kvinnligt-manligt (jfr ovan), utan också analysen av de självviscensättelser, den självmonitorering som bidrar till att upprätthålla könsdistinktionen.³⁷ Det som studeras är alltså individens eget deltagande i den kulturella formningen av kropp och sexualitet. Inspirationskällan till dessa analyser finns först och främst i Foucaults studier av sexualitet i antikens Grekland och Rom, men de feministiska studierna har också här innehållit en hel del Foucault-kritik.³⁸

Man har bl a påpekat att de självkultiveringsprojekt Foucault beskriver har rent maskulina förtecken. Den estetiska moral – "livet som konstverk" – som han betraktar som det enda existerande alternativet till en rigid och universell moralkod, är ett konstverk som utesluter kvinnor som subjekt. De självkultiverande individer han beskriver var alla hemmahörande i en elit av fria, självständiga män. Detta kan givetvis betraktas som en fullt legitim empirisk avgränsning, problemet är bara, som bl a Jean Grimshaw påpekat,³⁹ att avgränsningen har teoretiska konsekvenser. Vad händer om man försöker tillämpa Foucaults resonemang om självkultivering på andra grupper än en elit i samhället: på förtryckta, marginaliserade grupper? De självmonitoreringstekniker som för Foucaults självständiga män kanske var ett led i ett estetiskt frihetsprojekt kan för andra grupper – t ex kvinnor – bli ett disciplineringsprojekt. Den sociala konstruktionen av feminitet har traditionellt krävt en hel del självmonitorering och kroppskultivering av kvinnor utan att detta kan sägas ha bidragit till kvinnors frigörelse. Grimshaw menar att Foucaults hela beskrivning av "livet som konstverk" innehåller ett cirkelresonemang:

... his conception of a class of free beings who make works of art of their own lives is always already premised on a distinction between those who do and those who do not have such freedoms.⁴⁰

I samma ögonblick som någon form av regulativt ideal om jämlikhet och ömsesidighet i sexualiteten introduceras, blir Foucaults uppfattning om livet som ett individuellt konstverk svår att upprätthålla, hävdar Grimshaw.

Som framgått av denna genomgång har Foucaults maktbegrepp använts på många olika sätt i könsforskningen. Hans resonemang om makt har, på ett helt annat sätt än hans analyser av sexualiteten som en social konstruktion, varit utsatt för feministisk kritik. Hans maktbegrepp har förvisso stimulerat könsforskningen, men det har också upplevts som en konstant och frustrerande påminnelse om att Foucault kan vara en besvärlig partner för feminister.

Vem är Foucaults "den andre"?

Ett tredje tema i den Foucault-inspirerade forskningen är kön, sexualitet och hegemoni. En viktig aspekt i Foucaults förståelse av fenomenet hegemoni är hans begreppspar makt/kunskap. Där det finns makt, där finns det också kunskap, eftersom "sanningen" definieras av dem som har makt. Och omvänt: där det finns kunskap, där finns det också makt, eftersom kunskapen aldrig är ren och objektiv. All vår strävan efter kunskap är i realiteten också en strävan efter makt.

Foucaults hegemoniresonemang bygger på föreställningen om "den andre". Den andre är hos Foucault den som utestängts från den hegemoniska diskursen, den som inte har tillträde till makten/kunskapen, den som inte har rätt att uttala sig. Men den andre är ofta också diskursens objekt, den som beskrivs av experterna, den vars identitet (ofta en identitet som avvikare) konstitueras i experternas kunskapsregimer.

Nancy Hartsock behandlar i sin kritiska artikel "Foucault on Power – A Theory for Women?" Foucaults analys av "den andre".⁴¹ I text efter text har Foucault visat hur sociala identiteter – "den kriminelle", "den mentalsjuka", "den homosexuelle" – har skapats genom historiskt specifika makt/kunskapsprocesser. Dessa sociala identiteter har alla konstruerats som någonting som är annorlunda eller patologiskt, något som har normaliteten som sin absoluta motpol. Detta, att den andre står i ett direkt beroendeförhållande till normaliteten – och vice versa: att vår uppfattning om vad som är normalt bygger på en föreställning om det onormala är ett mycket centralt tema hos Foucault. Men enligt Hartsock stannar han halvvägs i sin beskrivning av den andre. Trots Foucaults uttalade sympati för det moderna samhällets avvikare kommer dessa aldrig att spela en självständig roll i hans analyser. De uteslutna diskurserna förblir fragmentariska och oklara, samhällets avvikare kommer aldrig riktigt till tals, de förblir objekt, placerade i samhällsmarginalen.

Hartsock drar en parallell till en annan text som beskriver "den andre", nämligen Albert Memmis *The Colonizer and the Colonized*

och hävdar att denna text tecknar ett mera fullödigt porträtt av normalitetens motpol än Foucaults texter gör. Kännetecknande för "de kolonialiserade" är att dessa i alla avseenden anses vara diametralt motsatta makthavarna. Kolonialismens "den andre" beskrivs alltid i termer av det den inte är, av det den inte har. Den andre är en brist, en negation, ett problem, den andre är underutvecklad, primitiv, farlig. Därtill kommer att kolonialismens "den andre" uppfattas som opak, som en del av det mystiska, oorganiserade, det som står utanför rationaliteten. Den andre står därför utanför det genuint mänskliga, utanför historien. Också i detta avseende är han makthavarnas motpol, han är inte ett historiskt subjekt utan ett objekt. Resonemanget om kolonialismens "den andre" kan direkt överföras till den sexistiska konstruktionen av kvinnor som "den andre". Kvinnor har, liksom "primitiva" folkslag, uppfattats som underutvecklade, emotionella och irrationella men också som mystiska, oberäknliga och farliga.⁴²

Här kan det vara motiverat att påpeka att uppfattningen om "den andre" i könsforskningen varken har Foucault eller Memmi som upphovsman. Insikten att kvinnor är mänsklighetens "den andre" har länge funnits med i det feministiska tankegodset, och Simone de Beauvoir är väl den som tydligare än någon annan systematiserat och utvecklat denna insikt. Det är knappast en tillfällighet att Beauvoirs verk under 1990-talet, efter att i tio, femton år ha betraktats som passé, har upplevt en renässans i den feministiska diskussionen. Förklaringen torde ligga i att hon i sina böcker, och speciellt i *Le Deuxième Sexe* arbetar med en nog så radikal konstruktivistisk uppfattning av kvinnan som "den andre", en uppfattning som i dagens feministiska forskningsklimat förmått lyfta upp henne från kategorin "Sartre-discipel och existentialistisk revisionist".⁴³ *Le Deuxième Sexe* inleds med frågan "vad är en kvinna?" och svaret är att kvinnan som "den andre" endast kan definieras i relation till, och sekundärt till mannen. "[Kvinnan] definieras och differentieras med referens till mannen, men mannen definieras inte med referens till kvinnan", skriver Beauvoir, och vidare:

Hon är det icke-absoluta, det icke-essentiella... Han är Subjektet, han är det Absoluta, hon är den andra.⁴⁴

Beauvoirs analys av genussystemet vilar på tesen att alla våra föreställningar om kvinnokroppen, feminitet, kvinnors natur osv inte bara är sociala konstruktioner, utan uttryckligen maskulina sociala konstruktioner. Genom att betona att "den andre" är en kulturell konstruktion slår hon sig loss från alla former av essentialism och biologisk reduktionism, skriver Sonia Kruks i en mycket beauvoirvänlig artikel.⁴⁵ I motsättning till Foucault lyckas Beauvoir också undvika "hyperkonstruktivism". Hon betonar nämligen att subjektiviteten finns i kroppen – subjektet kan enligt hennes mening bäst analyseras som ett kroppssubjekt (body-subject). Biologin är ontologiskt grundläggande: kvinnan är sin kropp, samtidigt som "den andre" ingen annan mening har än den vi tillskriver denna kategori⁴⁶. Kontrasten till Foucault är tydlig här. Enligt honom finns det inget i människan, inte ens hennes kropp, som är tillräckligt stabilt för att kunna fungera som bas för det självigenkännande subjektet. Beauvoirs dekonstruktion av kvinnan som den andra beskrivs av Kruks som både mera konkret och mera radikal än Foucaults resonemang om marginella existenser som icke-identiteter och icke-subjekt. "De andra" i Foucaults analyser får aldrig ett ansikte eller en röst, de förblir knutpunkter konstituerade i och genom maktens nätverk. Beauvoirs "de andra" är också diskursivt konstruerade men någonstans bortom diskursen finns människor av kött och blod (ibid). Varför skulle då könsforskningen behöva Foucaults "den andre", tycks både Hartsock och Kruks mena, när det finns en feministisk tradition att bygga vidare på? Beauvoir ger oss de redskap vi behöver för att dekonstruera sexismens subjekt-objekt tänkande – och för att i grunden förstå det könsspecifika i modernismens konstruktion av den andre.

Är alternativa diskurser möjliga?

Det sista jag ska ta upp i min artikel är frågan vilka, om några, alternativ det finns till de he-

gemoniska makt/kunskapsregimer som Foucault beskriver. Om Foucaults "den andre" förblir anonym och ansiktslös så kan det kanske också vara svårt att i hans forskning lokalisera ett motstånd mot, ett alternativ till, de dominerande makt/kunskapsintressena. Foucault betonade visserligen gång på gång att det i alla system finns möjligheter till motstånd, olydnad och oppositionsbildning och han såg det som sin uppgift att bryta de diskursiva hierarkierna och låta motdiskurser komma till orda.⁴⁷ Samtidigt framstår de makt/kunskapsregimer han beskriver som nog så svåra att göra motstånd mot, som svärgenomträngliga och byråkratiska expertsystem som individen har små chanser att hävda sig mot.

Ingenstans syns väl hänsynslösheten i de dominerande diskurserna så tydligt som i Foucaults återgivning av och kommentarer till en hermafrodits dagbok, *Herculine Barbin dite Alexina B.*⁴⁸ Alexina Barbin, en fransk hermafrodit på 1800-talet hade levt sin barndom och ungdom som flicka men blev av den medicinska och juridiska expertisen klassificerad som man. Hon begick självmord några år efter detta. Hennes dagbok analyseras av Foucault som en förträngd, marginell diskurs, ett litet, ovetenskapligt och högst subjektivt skrik. Alexina hade klassificerats av ett juridiskt och medicinskt system som hade föga intresse för undertryckt kunskap och märkliga existenser i samhällsmarginalen. I sin dagbok skrev hon bl a följande, ofta citerade, ord:

Vilket kön har en ängel?... Jag har del i änglarnas natur – för, som ni har sagt, min plats är inte i er snäva sfär. Ni har jorden, jag har den oändliga rymden.

Alexinas dagbok visar vilka konsekvenser expertsystemens makt/kunskapsutövning kan få i en värld som inte accepterar tvetydighet. En person kan inte, enligt denna sanningsregim, ha två kön och om han/hon inte frivilligt fogar sig efter denna regel tvingar det juridiska och medicinska klassificeringssystemet honom/henne till det.

Alexina Barbins dagbok framstår som ett mycket fascinerande historiskt dokument men man kan som Maureen Cain fråga sig på vilket

sätt denna förträngda, marginella diskurs skulle kunna utgöra ett "alternativ" till den dominerande scientia sexualis.⁴⁹ Dagboken vittnar först och främst om individens maktlöshet inför samhällets expertsystem och visar att marginella fenomen som hermafroditism inte har något eget språk, inte har någon egen diskurs. Skrivstilen i Barbins dagbok är, enligt Cain, andlös och flickaktig, texten är sorgligt ensam och utan makt och auktoritet – på vilket sätt skulle ett sådant dokument kunna "bryta ner de diskursiva hierarkierna"?⁵⁰ Också här är det först och främst ett "offer" vi ser och inte motmakt eller en oppositionell diskurs – Alexina lyckades inte överbevisa någon om att könsdikotomin är ett kulturellt påfund och ett snillrikt disciplineringsinstrument. Vad hjälper det då att hon stolt hävdar att hon tillhör änglarnas könlösa skara, och att vi, med Foucault, indigneras över ett expertsystem som använder sig av vetenskapliga förståelsemodeller som inte tolererar några undantag?

Resonemanget om förträngda diskurser innehåller så vitt jag kan se två oklara punkter som har varit centrala i Foucault-receptionen, två punkter som också är avgörande för hur optimistiskt/pessimistiskt han ska tolkas.

För det första kan man (optimistiskt) välja att ta utgångspunkt i hans tes att det "normala" alltid står i ett direkt *beroendeförhållande* till det "onormala". Det är inte bara så att de andras, de marginellas rättigheter och välbefinnande, avgörs av dem som befinner sig i centrum – hela den sociala konstruktionen av centrum kräver att det finns en periferi. För att några sexuella identiteter, aktiviteter och preferenser ska kunna definieras som normala måste de kunna speglas i något annat, något avvikande eller marginellt. En del Foucault-inspirerade könsforskare har använt denna tes om ömsesidigt beroende och betonat den förändringspotential, de alternativ till rådande makt/kunskapsregimer som man kan finna i marginella grupper. Jonathan Dollimore t ex skriver i sin analys av homosexualitet:

We know that the centre remains vulnerable to marginality because its identity is partly created and partly defined in opposition (and therefore also at) the margins.⁵¹

Omvänt betyder detta att de marginaliserade och avvikande inte befinner sig på utsidan av normaliteten utan att de är inkorporerade i den – de är "always already inside" som Dollimore uttrycker det. De marginaliserades sårbarhet vänds alltså här till deras styrka. De har fördelen att vara både innanför och utanför, de är en spegel som är absolut nödvändig för dem som bara befinner sig på insidan. De är en diskursiv motpol som centrum inte under några omständigheter kan undvara.

Andra könsforskare har varit mera kritiska. Denna dialektiska tankemodell om marginaliserade gruppers förhållande till den dominerande diskursen är förförisk, skriver Kate Soper, men knappast tillräcklig.⁵² Förtryckta gruppers öde avgörs inte bara genom kamp på det diskursiva planet utan genom ett komplicerat samspel mellan makt-kunskap och extradiskursiva processer. Det räcker inte att hävda att marginaliserade grupper (om det så är kvinnor, homosexuella eller etniska minoriteter) kan erbjuda ett annorlunda perspektiv, att de kan ha "fräscha åsikter", vi måste också intressera oss för de sociala, ekonomiska och kulturella processer som reglerar deras liv. Alexina Barbin skrev visserligen en dagbok, som optimistiska läsare kan definiera som en alternativ diskurs, men samtidigt tvingades hon flytta till en annan ort och uppgå sitt arbete, sin familj, sin identitet som kvinna, vilket i sista hand ledde till att hon valde att begå självmord.

För det andra kan vi välja att betrakta synliggörandet av marginella diskurser som ett värde i sig – oberoende av om dessa diskurser utgör en "motpol som centrum inte kan undvara". Ett dokument som Alexinas dagbok skulle då vara värdefullt för att det riktar uppmärksamheten mot annars osynliga klassificeringsprocesser och mot den grundval dessa vilar på: en dualistisk könsmodell. Foucaults förhoppning tycks här vara den att ett effektivt synliggörande på sikt leder till en nedmontering av den dualistiska könskonstruktionen. "Maybe the target nowadays is not to discover what we are, but to refuse what we are", skriver han i sin analys av sexualitet. En uppgift för könsforskningen skulle då vara att först, i kraft av sin existens, synliggöra sam-

hällets könsstruktur och därpå upplösa den grundval den själv står på, nämligen den sociala konstruktionen "kön".⁵³

Att denna dubbelroll kan vara problematisk har framförts av många Foucault-kritiker. Hur kan könsforskningen samtidigt hävda att kön är relevant och att det är irrelevant? Hur kan feminismen göra anspråk på att den talar kvinnors sak om "kvinnor" är en meningslös kategori och om det inte finns någon könsidentitet bortom det diskursiva? Hur kan motstånd och motmakt uppstå i ett identitetmässigt vakuum? Hur kan man påstå att marginaliserade grupper (kvinnor, etniska minoriteter, sexuella minoriteter) skulle kunna stå för alternativa diskurser och samtidigt hävda att de inte utgör någon "grupp", att de saknar en könsmässig, etnisk eller sexuell identitet?

Dessa oklarheter i Foucaults teorier om makt/kunskap och marginella identiteter har gett upphov till en mycket omfattande diskussion i könsforskningen. Jag ska avslutningsvis citera ett inlägg i denna diskussion, nämligen Jane Martins "Methodological Essentialism, False Difference, and Other Dangerous Traps".⁵⁴ Som titeln antyder är Martin kritisk mot den nya honnörssordet i könsforskningen: "difference" och menar att det är hämmande för den feministiska teoriutvecklingen. Enligt henne letar könsforskare idag bara efter skillnader, variationer, pluralism inom kategorierna kvinnor och män, samtidigt som de är så rädda för att bli anklagade för essentialism att de skriver "kvinnor" och "män" med citationstecken. Termen essentialism används alltför lättvindigt och utan närmare definitioner och har därför snarast blivit ett allmänt skällsord. Könsforskningens allergi mot sina egna kärnbegrepp – kvinnor, män, kön – är problematisk, skriver Martin. Att hävda att dessa begrepp inte kan användas för att de döljer olikheter – och för att de lett till att könsforskningen ignorerat svarta kvinnor, arbetarklasskvinnor, lesbiska kvinnor osv – är naivt. Alla generella termer, om det så är kvinna eller man, bord eller stol, hund eller katt, täcker i viss mån över skillnader mellan olika underkategorier. Om vi följer logiken i den nya "anti-essentialistiska" könsforskningen får vi ge avkall på all kategorisering, all gruppe-

ring, det enda vi då kan beskriva är enskilda individer. Vad Martins resonemang visar är att Foucaults uppmaning till feminismen om att utveckla sig själv genom att upplösa sig själv inte är helt lätt att efterleva i praktiken. Det är problematiskt att hävda både identitet och icke-identitet, att samtidigt ta utgångspunkt i och avstånd från könsstrukturen. Om könsforskare ska kunna erbjuda alternativa diskurser, så måste de bevisa sitt eget existensberättigande, bl a genom att (igen) våga använda begrepp som kvinnor, män, genus och könsforskning – utan citationstecken.

Sammanfattning

Målet med denna artikel har varit att gå igenom vissa centrala frågor i den Foucault-inspirerade forskningen kring kön, makt och sexualitet. En utgångspunkt var att det ofta finns stora problem i kopplingen mellan empiri och teori i dessa undersökningar. Hänvisningarna till Foucault i de empiriska studierna är ibland inte annat än just hänvisningar och forskaren gör inte alltid klart för läsaren vilka teoretiska implikationer det anlagda Foucault-perspektivet egentligen har. De oklara teoretiska punkterna samlar sig ofta kring följande problemkomplex: kön och sexualitet som sociala konstruktioner, diskursanalyser av makt, samt sexualitet och hegemoni. Dessa problemkomplex har i artikeln behandlats som sex konkreta frågeställningar som alla är centrala i den internationella teoretiska diskussionen, men som typiskt nog inte beaktas i den empiriska "Foucault-inspirerade" forskningen.

(1) En sådan diskussionspunkt är förhållandet mellan Foucault och könsforskningens egen konstruktivistiska historia. Insikten att kön och sexualitet är sociala konstruktioner är inte ny, den har hela tiden varit en del av den feministiska forskningens "doxa". Det som dagens diskursiva könsforskning har att bygga vidare på är alltså inte bara Foucault och några andra "manliga parisiska tankehjältars" bedrifter, utan en rik tradition av feministisk litteratur om kön, makt och könsmakt som sociala konstruktioner. Denna feministis-

ka forskningstradition kan kanske fungera som en viktig barlast, som en garanti mot ett alltför okritiskt övertagande av Foucaults könsblinda teoretiska resonemang.

(2) En fråga som man knappast kan undfly om man bedriver Foucault-inspirerad könsforskning är frågan om genusbegreppets användbarhet. En del forskare kommer då till slutsatsen att de vill hålla fast vid en predisposition bortom det socialt konstruerade. Andra konkluderar att "kroppen" och "biologin" är sociala konstruktioner och att vi därför bara kan acceptera genusbegreppet om det uppfattas som ett alternativ till biologiskt kön – det finns inget subjekt, ingen (köns)identitet, bara iscensättningar. Oberoende av vilket, om något, av dessa alternativ man väljer, så har det vittgående konsekvenser för den empiriska könsforskningen.

(3) En tredje fråga som "Foucault-inspirerade" könsforskare knappast kan undgå att ta ställning till är vilka konsekvenser ett relationellt och multipelt maktbegrepp som Foucaults egentligen har för förståelsen av köns- makt. Det har hävdats att ett sådant maktbegrepp gör det omöjligt att lokalisera och identifiera makt. I det nätverk av makt och njutningar som Foucault beskriver kan "objekten" för maktutövningen lätt bli de enda "subjekt" man får syn på – de kan därmed framstå som "skyldiga" till sitt eget förtryck. Andra forskare har hävdats att detta är en nidsbild av Foucaults maktresonemang, och att könsrelaterat maktbruk och -missbruk mycket väl kan infångas med hjälp av Foucaults begreppsapparat.

(4) En härmed sammanhängande oklarhet i många studier är vilket (eller vilka aspekter) av Foucaults maktbegrepp man egentligen utgår från. Är det ett begrepp som jämför makt med disciplinering och som tar utgångspunkt i föreställningen om homo docilis? Är det Foucaults begreppspar makt-motmakt där makten analyseras som en relation mellan två fria individer och som distinkt åtskild från dominans, överordning och våld? Eller är det ett maktbegrepp som först och främst betonar

produktiv makt samt självkultivering och -monitoreri? Att blott, som vissa forskare gör, hävda att man gör en Foucault-inspirerad maktanalys (och eventuellt nämna panopticismen) väcker flera frågor än det besvarar. Det finns helt enkelt inte hos Foucault ett entydigt, en gång för alla givet, maktbegrepp som könsforskningen utan vidare skulle kunna ta över.

(5) Foucaults intresse för avvikare, för marginaliserade grupper, för "de andra" i samhället har ofta betraktats som en självklar inspirationskälla för könsforskningen. Också på denna punkt har kritiker emellertid hävdats att hans resonemang kan vara problematiskt. Foucaults "den andre" förblir en anonym gestalt i samhällsmarginalen, en gestalt utan röst eller ansikte. Den andre i hans analyser är inte ett subjekt, den har ingen identitet och inget kön. Foucaults "de andre" är åtminstone inte kvinnor. Hans panoptikon-disciplinerade fångar, sjukhuspatienter och skolelever är snarast män, maskerade som könlösa varelser. Att utan vidare överföra hans resonemang på kvinnor eller feminismens (bl a Beauvoirs) "den andre" låter sig därför inte göras. Hur könsforskningen skulle kunna blåsa liv i Foucaults identitetslösa "de andra" är svårt att se, likaså hur dessa väsen, dessa knutpunkter i maktens nätverk, skulle kunna "bryta ner de diskursiva hierarkierna".

(6) När det gäller könsforskningens möjligheter att skapa alternativa diskurser slutligen har optimistiska foucaultdiscipler pekat på två möjligheter. En möjlighet ligger i det faktum att det normala står i ett beroendeförhållande till det onormala. "De andra" kan vända sin vanmakt till makt i det ögonblick de inser att centrum är lika beroende av periferin, som periferin är beroende av centrum. Normalt/onormalt, makt/motmakt är helt enkelt två sidor av samma sak, det ena kan inte existera utan det andra. En annan möjlighet är att hävda att ett synliggörande i sig innehåller potentialen till förändring. Blott det faktum att könsforskning existerar innebär ett ifrågasättande av kön som social konstruktion. Könsforskningens främsta och helt självklara

uppgift är därför att underminera sig själv. Frågan om dessa två vägar över huvud taget är farbara diskuteras intensivt idag. Det är en diskussion som vi som Foucault-inspirerade könsforskare knappast kan undslippa.

NOTER

- ¹ Diskoteksaffisch med rubriken "Foucault-a-go-go" från universitetet i Utrecht som finns beskriven i Maureen McNeil, "Dancing with Foucault: feminism and power-knowledge" i Ramazanoglu, C (red), *Up against Foucault. Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, Routledge, London 1993, s 147-178.
- ² Donald Broadly, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS förlag, Stockholm 1991, s 134.
- ³ Nancy Fraser, "Nytan och skadan av fransk diskursteori" i *Häften för Kritiska Studier*, 1992, s 49-64.
- ⁴ Irene Diamond & Lee Quinby (red), *Feminism and Foucault: Reflections on Resistance*, Northeastern University Press, Boston 1988.
- ⁵ Bordo, 1993.
- ⁶ För en närmare diskussion kring detta, se Bordo 1993, 184 ff.
- ⁷ Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, Penguin Books, Harmondsworth 1972 (1949).
- ⁸ Michel Foucault, *Histoire de la sexualité 1: La Volonté de savoir*, Gallimard, Paris 1976.
- ⁹ Till exempel i Susan Brownmiller, *Against Our Will*, Bantam, New York 1975 och i Susan Griffin, *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*, Harper Colophon, New York 1978.
- ¹⁰ Herbert Marcuse, *One Dimensional Man*, Routledge & Kegan Paul, London, 1964.
- ¹¹ Bordo, 1993.
- ¹² Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex*, Bantam, New York 1970.
- ¹³ Till exempel i Michelle Zimbalist Rosaldo & Louise Lamphere (red), *Women, Culture and Society*, Stanford University Press, Stanford 1974.
- ¹⁴ I Norden t ex Anna G Jonasdottir, *Love Power and Political Interests*, Örebro Studies, Kumla 1991.
- ¹⁵ För en utförligare diskussion, se Nancy Fraser & Linda J Nicholson, "Social Criticism without Philosophy: An Encounter between Feminism and Postmodernism", i Nicholson, L.J (red), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990.
- ¹⁶ Till exempel Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, London 1990 och Donna Haraway, "A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s" i Nicholson, L.J (red), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990, s 190-233.
- ¹⁷ Jane Flax, "Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory" i Nicholson, L.J, (red), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990, s 39-62.
- ¹⁸ Jämför även Jane Flax, *ThinkingFragments. Psychoanalysis, Feminism & Postmodernism in the Contemporary West*, University of California Press, Berkeley 1991.
- ¹⁹ Karin Widerberg, "Teoretisk verktøykasse - angrepsmåter og metoder," i Taksdal, A & K Widerberg (red), *Forståelser av kjønn*, Gyldendal, Oslo, 1992, s 285-299.
- ²⁰ Butler, 1990.
- ²¹ Judith Butler, *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*, Routledge, London 1993.
- ²² Ibid, s 4-5.
- ²³ Linda Nicholson, "Interpreting Gender", *Signs* 1994 (20), s 79-105.
- ²⁴ Ibid.
- ²⁵ Seyla Benhabib, *Situating the self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*, Polity Press, Cambridge 1992.
- ²⁶ Ibid, s 236.
- ²⁷ Kate Soper, "Productive contradictions", i Ramazanoglu, C (red), *Up against Foucault: Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, Routledge, London 1993, s 29-50.
- ²⁸ Harriet Bjerrum Nielsen & Monica Rudberg, "Når kjønnnet kommer i skole - pedagogisk kvinneforskning", i Taksdal, A & Widerberg K (red), *Forståelser av kjønn*, Gyldendal, Oslo 1992.
- ²⁹ Nancy Hartsock, "Foucault on Power: A Theory for Women?" i Nicholson, L.J (red), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990, s 157-175.
- ³⁰ Susan Bordo, "Feminism, Foucault and the politics of the body", i Ramazanoglu, C (red), *Up against Foucault: Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, Routledge, London 1993, s 179-202.
- ³¹ Susan Bordo, "Reading the slender body" i Jacobus, M et al (red), *Body/Politics: Women and the Discourses of Science*, Routledge, New York 1990.
- ³² Teresa de Lauretis, "Eccentric Subjects: Feminist Theory and Historical Consciousness", *Feminist Studies* 1990 (16), s 115-150.
- ³³ Monique Deveaux, "Feminism and Empowerment: A Critical Reading of Foucault", *Feminist Studies* 1994 (20), s 223-248.
- ³⁴ B1 a Michel Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Gallimard, Paris, 1964 och *Surveiller et punir: naissance de la prison*, Gallimard, Paris, 1975 samt *Histoire de la sexualité 1: La Volonté de savoir*.
- ³⁵ Sandra Bartky, "Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power", i Diamond, I & Quinby L. (red), *Feminism and Foucault: Reflections on Resistance*, Northeastern University Press, Boston 1988, s 63-79.
- ³⁶ Rosi Braidotti, *Patterns of Dissonance*, Polity Press, Cambridge 1991.
- ³⁷ Butlers *Gender Trouble* är ett centralt exempel.
- ³⁸ *Histoire de la sexualité 2: L'Usage des plaisirs*, Gallimard, Paris 1984 och *Histoire de la sexualité 3: Le Souci de soi*, Gallimard, Paris 1984.
- ³⁹ Jean Grimshaw, "Practices of Freedom" i Ramazanoglu, C (red) *Up against Foucault: Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, Routledge, London 1993, s 51-72.

- ⁴⁰ Ibid, s 69
- ⁴¹ Hartsock, 1990.
- ⁴² Ibid.
- ⁴³ Jämför Mary G Dietz, "Introduction: Debating Simone de Beauvoir", *Signs* 1992 (18), s 74-88.
- ⁴⁴ de Beauvoir 1972 (1949), s 16.
- ⁴⁵ Sonia Kruks, "Gender and Subjectivity: Simone de Beauvoir and Contemporary Feminism" i *Signs* 1992 (18), s 89-110.
- ⁴⁶ Ibid.
- ⁴⁷ Jämför Dag Heede, *Det tomme menneske: Introduktion til Michel Foucault*, Museum Tusulanuums forlag, Københavns Universitet, 1992.
- ⁴⁸ Michel Foucault, *Herculine Berbin dite Alexina B*, Gallimard, Paris 1978.
- ⁴⁹ Maureen Cain, "Foucault, feminism and feeling: what Foucault can and cannot contribute to feminist epistemology" i Ramazanoglu, C (red), *Up against Foucault: Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, Routledge, London 1993, s 73-98.
- ⁵⁰ Ibid.
- ⁵¹ Jonathan Dollimore, *Sexual Dissidence, Augustine to Wilde, Freud to Foucault*, Clarendon Press, Oxford 1991.
- ⁵² Soper, 1993.
- ⁵³ Jämför Braidotti, 1991.
- ⁵⁴ Jane Roland Martin, "Methodological Essentialism, False Difference, and Other Dangerous Traps" i *Signs* 1994 (19), s 630-657.
- Brownmiller, Susan, *Against Our Will*, Bantam, New York 1975.
- Butler, Judith, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, London 1990.
- Butler, Judith, *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*, Routledge, London 1993.
- Cain, Maureen, "Foucault, feminism and feeling: what Foucault can and cannot contribute to feminist epistemology", i Ramazanoglu, C (red), *Up against Foucault: Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, Routledge, London 1993.
- Deveaux, Monique, "Feminism and Empowerment: A Critical Reading of Foucault", *Feminist Studies* 1994 (20).
- Diamond, Irene & Quinby, Lee (red), *Feminism and Foucault: Reflections on Resistance*, Northeastern University Press, Boston 1988.
- Dietz, Mary G, "Introduction: Debating Simone de Beauvoir", *Signs* 1992 (18).
- Dollimore, Jonathan, *Sexual Dissidence, Augustine to Wilde, Freud to Foucault*, Clarendon Press, Oxford 1991.
- Firestone, Shulamith, *The Dialectic of Sex*, Bantam, New York 1970.
- Flax, Jane, "Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory" i Nicholson, IJ, (red), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990.
- Flax, Jane, *Thinking Fragments. Psychoanalysis, Feminism & Postmodernism in the Contemporary West*, University of California Press, Berkeley 1991.
- Foucault, Michel, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Gallimard, Paris 1964.
- Foucault, Michel, *Surveiller et punir: naissance de la prison*, Gallimard, Paris 1975.
- Foucault, Michel, *Histoire de la sexualité 1: La Volonté de savoir*, Gallimard, Paris 1976.
- Foucault, Michel, *Herculine Berbin dite Alexina B*, Gallimard, Paris 1978.
- Foucault, Michel, *Histoire de la sexualité 2: L'Usage des plaisirs*, Gallimard, Paris 1984.
- Foucault, Michel, *Histoire de la sexualité 3: Le Souci de soi*, Gallimard, Paris 1984.
- Fraser, Nancy, "Nyttan och skadan av fransk diskursteori" *Häften för Kritiska Studier*, 1992.
- Fraser, Nancy & Linda J Nicholson, "Social Criticism without Philosophy: An Encounter Between Feminism and Postmodernism" i Nicholson, IJ (red): *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990.
- Griffin, Susan, *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*, Harper Colophon, New York 1978.
- Grimshaw, Jean, "Practices of Freedom", i Ramazanoglu, C (red): *Up against Foucault: Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, Routledge, London 1993.
- Haraway, Donna, "A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s", i Nicholson, IJ (red), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990.
- Hartsock, Nancy, "Foucault on Power: A Theory for Women?" i Nicholson, IJ (red), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990.
- Heede, Dag, *Det tomme menneske: Introduktion til Michel*

LITTERATUR

- Foucault*, Museum Tusculanum forlag, Københavns Universitet 1992.
- Jonasdóttir, Anna G, *Love Power and Political Interests*, Örebro Studies, Kumla 1991.
- Kruks, Sonia, "Gender and Subjectivity: Simone de Beauvoir and Contemporary Feminism", *Signs* 1992 (18).
- Lauretis, Teresa de, "Eccentric Subjects: Feminist Theory and Historical Consciousness" *Feminist Studies* 1990 (16).
- Marcuse, Herbert, *One Dimensional Man*, Routledge & Kegan Paul, London 1964.
- Martin, Jane Roland, "Methodological Essentialism, False Difference, and Other Dangerous Traps", *Signs* 1994 (19).
- McNeil, Maureen, "Dancing with Foucault: feminism and power-knowledge", i Ramazanoglu, C (red), *Up against Foucault. Explorations of some tensions between Foucault and feminism*. Routledge, London 1993.
- Nicholson, Linda, "Interpreting Gender", *Signs* 1994 (20).
- Rosaldo, Michelle Zimbalist & Lamphere, Louise (red), *Women, Culture and Society*, Stanford University Press, Stanford 1974.
- Soper, Kate, "Productive contradictions", i Ramazanoglu, C (red), *Up against Foucault: Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, Routledge, London 1993.
- Widerberg, Karin, "Teoretisk verktøykasse – angrepsmåter og metoder", i Taksdal, A. & K. Widerberg (red), *Forståelser av kjønn*, Gyldendal, Oslo, 1992, s 285-299.

SUMMARY

Power or Powerlessness – Foucault as a source of inspiration in gender research

In this article, certain key issues in the Foucault-inspired research on gender, power and sexuality are discussed. One such theme is the relation between Foucault and the established "classics" of gender

research. The awareness of gender and sexuality as social constructions is not new, it belongs to the history of feminist research. Another main theme is Foucault's concept of power. What implications does a multiple theory of power like Foucault's have for the understanding of gender related power? Does his relational power-concept lead us to analyses where the "objects" of the wielding of power are the only visible actors, causing them to appear as guilty of their own oppression? The author maintains that Foucault has more than one concept of power, in fact several. Just to state, as many researchers do, that an analysis of power is inspired by Foucault, may give rise to more questions than answers. The third main theme deals with sexuality, marginality and hegemony. Foucault's analyses of marginalized groups, of "the others", those disregarded and silenced by the prevailing power/knowledge structures, have often been regarded as a clear source of inspiration within gender research. The problem is just that Foucault's "others" often become anonymous shadows in the margins of society, shadows without an identity, a face, a voice. It is difficult to imagine how these "nodes in the network of power" could be able to generate alternative discourses, how they could represent a "counter-power" capable to break the discourse hierarchies.

Margaretha Järvinen
Institute of Sociology
University of Copenhagen
Linnés gade 22
DK-1361 Copenhagen K
Denmark